

ภาพลักษณ์ของโจโฉในวัฒนธรรมจีน

กนกพร นุ่มทอง

สาขาวิชาภาษาจีน ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพมหานคร 10900

อีเมล: wuqiong_th@yahoo.com

บทคัดย่อ: โจโฉเป็นนักการทหาร นักการปกครองและกวีที่โดดเด่นปลายราชวงศ์ฮั่นตะวันออก ภาพลักษณ์ของโจโฉมีการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัย โจโฉในการรับรู้ของชาวบ้านจีนทั่วไปเป็นสุดยอดของกัณฉินในประวัติศาสตร์จีน หลังสถาปนาประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน เกิดกรณี “พลิกคตี่ให้โจโฉ” ขึ้น ซึ่งมีประเด็นโต้แย้งต่างๆ ทั้งในแง่ทฤษฎีทางวรรณคดีและในแง่ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าโจโฉจะมีคุณูปการต่อประเทศ แต่ภาพลักษณ์ “ผู้ร้าย” ของโจโฉในประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจีนก็มีที่ไปที่ไปสมเหตุสมผล และไม่มีควมจำเป็นต่อง “พลิกคตี่ให้โจโฉ” หรือรื้อสร้างภาพลักษณ์ของโจโฉในวัฒนธรรมจีนแต่อย่างใด

คำสำคัญ: โจโฉ; ภาพลักษณ์; ยุคสามก๊ก; ตัวละครฝ่ายร้าย

The Image of Cao Cao in Chinese Culture

Kanokporn Numtong

Chinese Section, Department of Eastern Languages, Faculty of Humanities,

Kasetsart University, 10900, Thailand

Email: wuqiong_th@yahoo.com

Abstract: Cao Cao is an outstanding militarist governor and poet of the late Eastern Han Dynasty. Cao Cao's image changes periodically. For Chinese people in general, he is the most corrupt leader in the Chinese history. After the formal establishment of the People's Republic of China, there occurred the “reversal of the verdict on Cao Cao”, which has brought about many debatable issues in terms of literature theories and historical facts. However, although Cao Cao has innumerable benefactions for his country in the past, his “villain” image in the Chinese historical culture is a reasonable point, thus making it unnecessary to reverse the verdict or recreate his image in the Chinese culture.

Keywords: Cao Cao; Image; Three Kingdoms Era; villain

中国文化中曹操的形象

吴琼

泰国农业大学人文学院东方语言学系中文专业，曼谷，10900，泰国

电子邮箱：wuqiong_th@yahoo.com

摘要：曹操是东汉末年著名军事家、政治家以及诗人，他的形象在各个时代发生了变化。从中国老百姓的角度来看，一般都认为他是中国历史上最著名的大奸臣之一。中华人民共和国建国之后，发生了“为曹操翻案”一事，出现了各种文学理论和历史事实的辩论。无论如何，虽然曹操对国家有一定的贡献，但他之所以在中国文化史上有“反面人物”的形象确实具有合理性，因此我们没有必要“为曹操翻案”以及为他在中国文化中重建新的“形象”。

关键词：曹操；形象；三国时代；反面人物

เมื่อพูดถึงโจโฉ ชาวบ้านจีนจะนึกภาพ “กั๋งฉินหน้าขาว” บนเวทีงิ้วขึ้นมาในหัวสมอง โดยทันที โจโฉในการรับรู้ของชาวบ้านทั่วไปเป็นผู้ร้ายในนิยายอิงพงศาวดารเรื่องสามก๊ก เป็นที่รู้จักของคนจีน คนเชื้อสายจีนและผู้สนใจเรื่องจีนทั่วโลกในฐานะตัวละครฝ่ายร้ายผู้เปี่ยมไปด้วยความซบซึ้งในบุคลิก เป็นสุดยอดทั้งความเฉลียวฉลาด รู้จักพลิกแพลงสถานการณ์ รู้จักใช้คน แต่ก็เจ้าเล่ห์เพทุบาย โหดร้ายอำมหิต คุณลักษณะเหล่านี้ประกอบกันเป็นบุคลิกภาพของโจโฉอันเป็นแบบฉบับซึ่งยากจะหาตัวละครใดเสมอเหมือน ถึงขั้นที่เหมาจงกั๋ง 毛宗崗 นักวิจารณ์วรรณคดีสมัยราชวงศ์ชิงเขียนไว้ใน “วิธีอ่านพงศาวดารสามก๊ก” 《读三国志法》 ยกย่องให้เป็นโจโฉเป็นหนึ่งใน “สามสุดยอด” 三绝 ในอมตนิยายเรื่องสามกักร่วมกับ ขงเบ้งและกวนอู กล่าวคือของเบ้งเป็นสุดยอดในเรื่องปัญญา กวนอูเป็นสุดยอดในเรื่องคุณธรรม และโจโฉเป็นสุดยอดในเรื่องความเจ้าเล่ห์โหดร้าย¹

ในฐานะบุคคลจริงในประวัติศาสตร์ โจโฉเป็นนักการทหารที่มีความสามารถ นักการปกครองที่โดดเด่น และเป็นกวีผู้มีอัจฉริยภาพ มีผลงานในการรวมภาคเหนือของจีนให้เป็นเอกภาพ พร้อมทั้งฟื้นฟูและพัฒนาการเกษตร ผลงานด้านการปกครองและการทหารของโจโฉเป็นรากฐานให้กับการปกครองของราชวงศ์จิ้นตะวันตกหลังสิ้นยุคสามก๊ก ถือได้ว่าโจโฉเป็นผู้มีคุณูปการสูงผู้หนึ่งในประวัติศาสตร์จีน แต่โจโฉก็ถูกประณามในฐานะผู้ “เซ็ดฮ่องเต้บังคับบัญชาทำวพระยาหัวเมือง” 挟天子以令诸侯 และ “โจรชิงราชสมบัติ” 篡国贼 แม้ว่าในขณะที่มีชีวิตอยู่ โจโฉจะไม่ได้สถาปนาตนเป็นฮ่องเต้ก็ตาม

ไม่ว่าในฐานะบุคคลในประวัติศาสตร์หรือในฐานะตัวละครในวรรณคดี โจโฉก็เป็นบุคคลที่มีภาพลักษณ์ที่ขัดแย้งและมีสีสันมากที่สุดคนหนึ่งในประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจีน

¹丁锡根(Ding Xigen) 《中国历代小说序跋集》(ประชุมค่านำคำตามนิยายแต่ละยุคสมัย), 北京: 人民文学出版社, 1996年, 第919页。

ภาพลักษณ์ของโจโฉกับทัศนคติความชอบธรรมในการปกครอง

มีผู้กล่าวถึงโจโฉในประวัติศาสตร์ไว้มากทั้งในแง่ยกย่องและตำหนิ คำวิจารณ์ที่โด่งดังคือคำพูดของสีว์เซ่า (เขาเฉียว) 许劭 นักวิจารณ์บุคคลชื่อดังสมัยราชวงศ์ฮั่นตะวันออก โดยในเอกสารประวัติศาสตร์บันทึกคำวิจารณ์ไว้ต่างกันบ้าง ประวัติสีว์เซ่า ในพงศาวดารราชวงศ์ฮั่นยุคหลัง 《后汉书·许劭传》 เล่าว่าเมื่อครั้งโจโฉยังไม่เป็นใหญ่ ได้ส่งของกำนัลและขอร้องให้สีว์เซ่าวิจารณ์ตนเองให้ สีว์เซ่าดูแคลนโจโฉไม่ยอมวิจารณ์ โจโฉขู่เชิญคุกคามสีว์เซ่า สีว์เซ่าจึงยอมวิจารณ์ให้โดยวิจารณ์โจโฉว่า “ท่านเป็นโจรคดโกงในยามสงบ และเป็นวีรบุรุษในยุคบ้านเมืองวุ่นวาย” 君清平之奸贼，乱世之英雄。¹ เมื่อโจโฉได้ฟังก็ยินดียิ่งมาก คำพูดคล้ายคลึงกันนี้ ปรากฏในบันทึกชื่อซัวชินอิว 《世说新语》 ของหลิวอี้ซิง 刘义庆 ซึ่งมีชีวิตอยู่ในราชวงศ์หลิวซ่งในราชวงศ์เหนือใต้ แต่ข้อความต่างกันเล็กน้อยคือ “ท่านเป็นวีรบุรุษในยุคบ้านเมืองวุ่นวาย และเป็นโจรคดโกงในยุคแผ่นดินสงบ” 乱世之英雄，治世之奸贼。² และผู้วิจารณ์นั้นเปลี่ยนจากสีว์เซ่าเป็นเฉียวเสวียน (เกียวก๊กโล) 乔玄 บิดาของได้เกี้ยวและเสียวเกี้ยวในเรื่องสามก๊ก

“พระราชประวัติเว่ยอู่” ในบรรพเว่ย จดหมายเหตุสามก๊ก 《三国志·魏书·武帝纪》 ไม่มีบันทึกข้อความนี้โดยตรง แต่เผยแพร่ชื่อ 裴松之 นักประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์จินตะวันออก ผู้ทำอรรถาธิบายประวัติศาสตร์นิพนธ์ “จดหมายเหตุสามก๊ก” ได้อ้างอิงข้อความจากหนังสือ อี้ถ่งจ๋าอิว 《异同杂语》 ของซุนเซิ่ง 孙盛 ว่า โจโฉถามสีว์เซ่าว่าตนเองเป็นคนเช่นไร สีว์เซ่าไม่ตอบ โจโฉถามซ้ำ สีว์เซ่าจึงตอบว่า “ท่านเป็นขุนนางผู้ปรีชาในยุคบ้านเมืองสงบ และเป็นผู้ที่ยั้มหาญคดโกงในยุคบ้านเมืองวุ่นวาย” 子治世之能臣，乱世之奸雄也。³

¹范晔(Fan Ye) 撰、李贤(Li Xian)等注《后汉书》(พงศาวดารราชวงศ์ฮั่นยุคหลัง), 北京: 中华书局, 2005年, 第1509页。

²刘义庆(Liu Yiqing) 著、刘校本(Liu Xiaobiao)注、余嘉锡(Yu Jiaxi)笺疏《世说新语笺疏》(บันทึกชื่อซัวชินอิวพร้อมอรรถาธิบาย), 上海: 上海古籍出版社, 1993年, 第382页。

³陈寿(Chen Shou)《三国志》(จดหมายเหตุสามก๊ก)。北京: 中华书局, 1999年, 第2页。

เมื่อโจโฉได้ฟังก็หัวเราะ คำวิจารณ์นี้ได้รับการสืบทอดแพร่หลายโดยนิยายอิงพงศาวดารสามก๊กได้หยิบมาใช้¹

คำวิจารณ์ของสี่เฒ่า(หรืออาจเป็นเฉียวเสวียน) ซึ่งมีสำนวนต่างกันดังที่วามานี้ แท้จริงแล้วจะเป็นเช่นไรก็ตาม แต่พอจะสะท้อนให้เห็นถึงอัจฉริยภาพในตัวโจโฉ ซึ่งเป็นทั้งผู้กล้าอันเหี้ยมหาญ ผู้มีความสามารถในการปกครอง ในขณะที่เดียวกันก็เป็นผู้ที่รู้จักฉวยโอกาสให้ตนเองเมื่อเกิดความวุ่นวายในแผ่นดิน

เฉินโซ่ว 陈寿 นักประวัติศาสตร์ราชวงศ์จิ้น ผู้เขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ “จดหมายเหตุสามก๊ก” 《三国志》 เขียนวิจารณ์โจโฉไว้ท้ายประวัติโจโฉใน “พระราชประวัติเว่ยอู๋” ในบรรพเว่ย จดหมายเหตุสามก๊ก 《三国志·魏书·武帝纪》 ว่า “ปลายราชวงศ์ฮั่นแผ่นดินเกิดกบฏ ผู้กล้าต่างตั้งกองกำลังประกาศตนเป็นใหญ่ อ้วนเสี้ยวกระเหี้ยนกระหือรือยึดได้สี่เมือง เกรียงไกรไร้ผู้ต่อกร ไท่จู่ (โจโฉ) ใช้กลบาย ทำศึกในราชอาณาจักร ยึดศาสตร์แห่งปรัชญาการเมืองสำนักนิตินิยมของเซินปู้ไฮ่และซังยั้ง ทั้งพิชัยสงครามของหันซิ่นและไปฉีตั้งตำแหน่งขุนนางให้ผู้ปรีชา ให้แสดงความสามารถตามความถนัด ควบคุมอารมณ์รู้ใช้อุบายไม่ติดใจข้อบาดหมางก่อนเก่า ท้ายสุดจึงสามารถกุมอำนาจราชการ สร้างผลงานใหญ่ เป็นผลมาแต่ความโดดเด่นในทางปัญญาและอุบาย กล่าวได้ว่าเป็นบุคคลเหนือสามัญ เป็นยอดคนโดดเด่นแห่งยุค” 汉末，天下大乱，雄豪并起，而袁绍虎视四州，强盛莫

¹ คำวิจารณ์นี้ สามก๊กเจ้าพระยาพระคลัง(หน)แปลคลาดเคลื่อนไปว่า “ท่านมีปัญหามาก จะป้องกันแผ่นดินได้อยู่ แต่มีได้สัดยี่ห้อต่อแผ่นดิน จะเป็นศัตรูราชสมบัติ” ดู พระคลัง(หน), เจ้าพระยา.2554. สามก๊ก สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ราชบัณฑิตยสภา ชำระ. กรุงเทพฯ:บริษัทซีพี ออลล์ จำกัด (มหาชน) และสำนักพิมพ์สุภาพใจ. น.15. ส่วนสามก๊กฉบับวรรณไว พัดโนทัยแปลคลาดเคลื่อนไปเป็นอีกแบบหนึ่งว่า “ตัวเจ้านั้นดีพอที่จะครองโลกได้ แต่ก็ร้ายพอจะสร้างความเดือดร้อนให้แก่โลกได้เหมือนกัน” ดู วรรณไว พัดโนทัย. 2544. สามก๊กฉบับแปลใหม่. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมชาติ.น.13. ที่มาของการแปลคลาดเคลื่อน น่าจะมาจากการตีความคำว่า 治世 และ 乱世 ผิดไป คือ มองว่า 治 และ 乱 เป็นกริยา ในขณะที่หากพิเคราะห์ถึงที่มาของคำวิจารณ์นี้ ตั้งแต่ต้น 治 และ 乱 ทำหน้าที่เป็นคุณศัพท์ ขยาย 世

敌。太祖运筹演谋，鞭挞宇内，揽申、商之法术，该韩、白之奇策，官方授材，各因其器，矫情任算，不念旧恶，终能总御皇机，克成洪业者，惟其明略最优也。抑可谓非常之人，超世之杰矣。¹

คำวิจารณ์นี้ถือว่าเป็นคำวิจารณ์ในแง่ยกย่อง เฉินໂໜ่ວັນทຶກเรื่องราวของโจโฉในฐานะ “พระราชประวัติ” เรียกโจโฉว่า “ไท่จู่” (องค์ปฐมจักรพรรดิ) 太祖² ในขณะที่เรียกเล่าปี่ว่า “เซียนจู่” (องค์บุพราช) 先主 ซึ่งมีฐานะต่ำกว่า และเรียกขุนกวนด้วยชื่อโดยตรง เฉินໂໜ่ວັນทຶກ ราชการในราชวงศ์จิ้นตะวันตกซึ่งรับสืบทอดพระราชอำนาจจากราชวงศ์เว่ยอีกต่อหนึ่ง จึงถือราชวงศ์เว่ยเป็นราชวงศ์ที่ชอบธรรมในการปกครอง บันทึกประวัติศาสตร์โดยยึดก๊กเว่ย (วุยก๊ก) ของโจโฉเป็นก๊กหลัก ใช้ศักราชของก๊กเว่ย³ แต่ทั้งนี้ก็ได้หมายความว่าเฉินໂໜ่ວັນทຶກ นักประวัติศาสตร์จะมีใจลำเอียงเข้าข้างโจโฉแต่อย่างใด นอกจากนี้ บิดาของเฉินໂໜ่ວັນทຶກเองก็เคย ราชการในก๊กของเล่าปี่อีกด้วย เฉินໂໜ่ວັນทຶກกล่าวถึงบุคลิกและพฤติกรรมในด้านลบของโจโฉไว้ โดยไม่ปิดบัง เช่น “เมื่อน้อยไท่จู่ (องค์ปฐมจักรพรรดิ) เฉลียวฉลาดระว่างตน มีอุบาย มีพฤติกรรมตั้งจอมยุทธ์ ท้าวหาญไม่สำรวม ไม่ประกอบอาชีพ คนทั้งหลายต่างเห็นว่ามีไช่คนธรรมดา” 太祖少机警，有权数，而任侠放荡，不治行业，故世人未之奇也。⁴ นอกจากนี้ ยังบันทึกคำวิจารณ์ที่ขุนกวนมีต่อโจโฉในประวัติจูเก๋ตจิ้น บรรพบุรุษ (ง่อก๊ก) 《三国志·吴书·诸葛瑾传》ว่า “พฤติกรรมของโจโฉ มีแต่เรื่องสังหารและการศึกที่พอจะมีความผิดอยู่บ้าง และยังมีเรื่องทำให้สายเลือดเดียวกันต้องพลัดพราก ถือเป็นเรื่องโหดร้าย ส่วนความสามารถในการควบคุมแม่ทัพ เป็นที่ทำได้ยากยิ่งนับแต่โบราณ” 操之所行，其

¹陈寿 (Chen Shou) 《三国志》(จดหมายเหตุสามก๊ก), 北京: 中华书局, 1999 年, 第 39-40 页。

²ในระหว่างมีชีวิต โจโฉไม่ได้ตั้งตนเป็นฮ่องเต้ แต่เมื่อโจผีสืบทอดอำนาจต่อ ได้บังคับให้พระเจ้าเหี้ยนเต้สละราชย์ปราบดาภิเษกเป็นจักรพรรดิ พร้อมทั้งสถาปนาฮ่องหลังให้บิดาเป็น พระเจ้าเว่ยผู้ดี

³แต่ละก๊กในยุคสามก๊กใช้ศักราชของตนเองในการบันทึกประวัติศาสตร์

⁴陈寿 (Chen Shou) 《三国志》(จดหมายเหตุสามก๊ก), 北京: 中华书局, 1999 年, 第 2 页。

惟杀伐小为过差，离间人骨肉，以为酷耳。至于御将，自古少有。¹

ฉะนั้นคำวิจารณ์ของเฉินโซ่วในท้ายประวัติโจโฉจึงมีน้ำหนักน่าเชื่อถือพอสมควร

ลูจี 陆机 กวีสมัยราชวงศ์จิ้นตะวันตกผู้เป็นหลานปู่ของลูซวิน (ลกซุน) 陆逊 อัครมหาเสนาบดีแห่งก๊กอู๋ (ง่อก๊ก) และเป็นคนร่วมยุคกับเฉินโซ่วได้แต่งความเรียงชื่อ “ว่าด้วยการล่มสลาย” 《辨亡论》 วิเคราะห์สาเหตุแห่งการล่มสลายของก๊กอู๋ (ง่อก๊ก) ไว้ ความเรียงดังกล่าวเผยแพร่ชื่อ 裴松之 นักประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์จิ้นตะวันออก ได้นำมาใส่ไว้ในอรรถาธิบายประวัติผู้สืบทอดตำแหน่งเจ้าแคว้นทั้งสามของบรรพบุรุษ (ง่อก๊ก) ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ “จดหมายเหตุสามก๊ก” 《三国志·吴书·三嗣主传》 ในความเรียงนั้นกล่าวถึงโจโฉว่า “แม้โจโฉจะมีคุณูปการแก่แผ่นดิน แต่โทษร้ายมาก ราษฎรได้รับความคับแค้นหนัก” 曹氏虽功济诸华，虐亦深矣，其民怨矣。²

จะเห็นได้ว่าคำวิจารณ์เกี่ยวกับโจโฉมีต่างกันเป็นตรงกันข้ามมาตั้งแต่ในยุคที่โจโฉยังมีชีวิตอยู่หรือห่างจากยุคของโจโฉเล็กน้อย เฉินโซ่วมีทัศนคติต่อโจโฉในเชิงบวก แต่ก็มีได้อำพรางแง่มุมในเชิงลบ ส่วนซุนกวนซึ่งร่วมยุคกับโจโฉ และลูจีซึ่งห่างจากยุคโจโฉพอที่จะได้ฟังเรื่องราวจากบรรพบุรุษ (ซึ่งเป็นคนก๊กอู๋เช่นเดียวกันซุนกวน) กล่าวถึงโจโฉในด้านลบ แต่ก็ยอมรับในความสามารถและคุณูปการของโจโฉ

ในวงการประวัติศาสตร์มีทัศนคติ “เว่ย (เว่ย) เจ้าสู่ (จ๊ก) โจร” (ก็เว่ยหรือเว่ยจ๊กของโจโฉ เป็นก๊กถูกต้อง ก๊กสู่หรือจ๊กก๊กของเล่าปี่เป็นโจร) 魏王蜀寇 กับ “ยกย่องเล่าปี่ต่อต้านโจโฉ” 拥刘反曹 แตกต่างกันไปมาตลอด อาจถือได้ว่าเฉินโซ่วผู้เขียน “จดหมายเหตุสามก๊ก” เป็นผู้

¹陈寿 (Chen Shou) 《三国志》 (จดหมายเหตุสามก๊ก), 北京: 中华书局, 1999 年, 第 912 页。

²同上。第 872 页。

เริ่มต้นที่ศตวรรษแรก ในขณะที่เฉยซงจื่อ 裴松之 นักประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์จิ้นตะวันออก ผู้ทำอรรถาธิบายประวัติศาสตร์นินพัน “จดหมายเหตุสามก๊ก” เป็นผู้เริ่มต้นที่ศตวรรษหลัง

ในการทำอรรถาธิบายประวัติโจโฉ เฉยซงจื่อได้อ้างถึงคำวิจารณ์ของชาว๊กอู๋ (ง่อก๊ก) ที่เขียนถึงโจโฉไว้ใน “ประวัติเฉาหมั้น” (โจโฉมีชื่อเล่นว่าอาหมั้น) 《曹瞒传》 มีที่น่าสนใจหลายตอน “ไท่จูเป็นคนไม่สำรวจหนักแน่น รักคนตรี มีศรัทธาและนาฎิกายอยู่ข้างกาย มักร้องรำตั้งแต่ทิวาจรดราตรี” 太祖为人佻易无威重，好音乐，倡优在侧，常以日达夕。¹ “แต่ถือกฎหมายเคร่งครัด หากขุนพลทั้งหลายวางอุบายได้เหนือตน จัก (หาเหตุ) ประหารตามกฎหมาย ทั้งความแค้นเก่าของสหาย ก็ล้วนไม่มีเหลือ” 然持法峻刻，诸将有计画胜出己者，随以法诛之，及故人旧怨，亦皆无余。² “โหดร้ายเจ้าเล่ห์ เป็นดังเช่นที่กล่าวมานี้” 其酷虐变诈，皆此类也。³

ประวัติเฉาหมั้นเขียนโดยชาว่อก๊ก คำวิจารณ์ที่มีต่อโจโฉเป็นแง่ลบนั้นมิใช่เรื่องประหลาด แต่ก็ได้หมายความว่าความน่าเชื่อถือโดยสิ้นเชิง ความเจ้าเล่ห์อำมหิตของโจโฉน่าจะเป็นที่ยอมรับในยุคนั้น

คำวิจารณ์ที่ตำหนิโจโฉมีแนวโน้มชัดเจนมากในยุคราชวงศ์จิ้นตะวันออก ต่างกับยุคสามก๊กและราชวงศ์จิ้นตะวันตกซึ่งพูดถึงโจโฉทั้งในแง่บวกและแง่ลบ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องนี้เป็นปัจจัยทางการปกครองและพื้นที่ผสมผสานกัน กล่าวคือ พระเจ้าจิ้นอู่ตี้แห่งราชวงศ์จิ้นตะวันตกรวมแผ่นดินเป็นหนึ่ง สิ้นสุดยุคสามก๊ก ตั้งเมืองหลวงอยู่ที่เมืองลั่วหยางซึ่งอยู่ด้านเหนือของประเทศจีน ต่อมาพระเจ้าจิ้นอู่ตี้สวรรคต ในรัชกาลพระเจ้าจิ้นฮุ่ยตี้ซึ่งครองราชย์สืบต่อเกิดเหตุการณ์จลาจลแปดอ่อง 八王之乱 หรือเหตุการณ์ที่อ่องตระกูลซือหม่า (สุมา) แก่งแย่งอำนาจกันเอง เป็นเหตุให้แผ่นดินวุ่นวาย ขนเผ่าทางเหนือฉวยโอกาสสมาโจวมตี นำไปสู่

¹陈寿 (Chen Shou) 《三国志》(จดหมายเหตุสามก๊ก), 北京: 中华书局, 1999 年, 第 39 页。

²同上, 第 39 页。

³同上, 第 39 页。

การล่มสลายของราชวงศ์จิ้นตะวันตกในกาลต่อมา เชื้อพระวงศ์ราชวงศ์จิ้นย้ายมาตั้งเมืองหลวงที่นครเจี้ยนคังหรือเมืองนานกิงในปัจจุบัน เป็นจุดเริ่มต้นของราชวงศ์จิ้นตะวันออก

ราชวงศ์จิ้นตะวันออกไม่สามารถรวมแผ่นดินจีนให้เป็นเอกภาพได้ ทางเหนือมีชนชาติส่วนน้อยถึงห้าเผ่าตั้งราชวงศ์และแว่นแคว้น มีสงครามรบพุ่งและการผลัดเปลี่ยนราชวงศ์อยู่ตลอดเวลา รวมทั้งสิ้นสิบหกแคว้นและเมื่อมีกำลังก็ยกทัพมารุกรานราชวงศ์จิ้นตะวันออก ในสมัยราชวงศ์จิ้นตะวันออกนี้มีนักประวัติศาสตร์ผู้หนึ่งชื่อสีเจาฉือ 刁豳齿 ได้เขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ “ฮั่นจิ้นซุนชิว” 《汉晋春秋》 บันทึกเหตุการณ์ตั้งแต่ราชวงศ์ฮั่นตะวันออกถึงสิ้นสุดราชวงศ์จิ้นตะวันตก “ฮั่นจิ้นซุนชิว” ก็กู่หรือจ๊กก๊กของเล่าปี่ซึ่งอยู่ด้านตะวันตกเฉียงใต้และต่อต้านก๊กเว่ยหรือวุยก๊กของโจโฉซึ่งอยู่ด้านเหนือ เมื่อประเทศจีนสิ้นสุดยุคราชวงศ์จิ้นตะวันออกถึงยุคราชวงศ์เหนือใต้ เผยซงจือซึ่งเป็นคนในราชวงศ์ใต้เขียนอธิบายจดหมายเหตุสามก๊ก โดยได้ค้นคว้าเอกสารที่ค้นก๊กเว่ย (วุยก๊ก) ก๊กอู๋ (ง่อก๊ก) และก๊กซู่ (จ๊กก๊ก) บันทึกไว้ มีหนังสือที่อ้างถึงกว่าหนึ่งร้อยห้าสิบเล่ม ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับโจโฉมีหลากหลาย และคำวิจารณ์ในแง่ลบมีมากขึ้นกว่ายุคก่อนอย่างเห็นได้ชัด

เมื่อจีนเข้าสู่ราชวงศ์ถังซึ่งเป็นราชวงศ์ที่รุ่งเรืองทั้งด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจและมีแสนยานุภาพทางการทหาร นักประวัติศาสตร์ในราชสำนักถือก๊กเว่ย (วุยก๊ก) ของโจโฉเป็นก๊กที่ถูกต้องในการปกครอง ขนาดที่พระเจ้าถังเสวียนจงเปรียบพระองค์เป็น “อาหมัน” ซึ่งเป็นชื่อเล่นของโจโฉ แต่ทัศนคติต่อคนในก๊กของเล่าปี่ก็เป็นในเชิงบวก ผู้ผู้ใหญ่งใหญ่ในราชวงศ์ถังเขียนบทกวีสรรเสริญขงเบ้งไว้ ในขณะเดียวกันก็เขียนยกย่องทายาทของโจโฉว่าน่าภาคภูมิใจที่เกิดมาเป็นลูกหลานของโจโฉ อย่างไรก็ตาม หลิวจื่อจี้ 刘知已 นักประวัติศาสตร์ในสมัยพระเจ้าถังเสวียนจงก็มีความเห็นว่าการที่เฉินโชวเขียนจดหมายเหตุสามก๊กโดยถือก๊กของโจโฉเป็นก๊กหลักนั้นไม่ถูกต้อง หลิวจื่อจี้สนับสนุนสีเจาฉือที่ยกก๊กของเล่าปี่เป็นก๊กหลัก

เมื่อจีนเข้าสู่ยุคราชวงศ์ซ่งเหนือ ชื่อหม่ากวง 司马光 นักประวัติศาสตร์ผู้เขียน “จื่อจื่อทงเจี้ยน” 《资治通鉴》 ปฏิเสธการยกให้ก๊กใดเป็นก๊กหลัก แต่สนับสนุนให้บันทึกประวัติศาสตร์ตามปีของก๊กเว่ย (วุยก๊ก) เท่ากับถือว่าง๊กเว่ย (วุยก๊ก) เป็นก๊กหลัก แต่อย่างไรก็ตาม ความอ่อนแอทางการทหารของราชวงศ์ซ่งทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อนจากการรุกรานของอนารยชนทางเหนืออยู่เนืองๆ ชูชื่อ 苏轼 กวีเอกสมัยราชวงศ์ซ่งบันทึกไว้ว่าสมัยนั้นมีการเล่นิทานมุขปาฐะ “ครั้งเล่าเรื่องสามก๊ก เมื่อผู้ฟังได้ยินว่าเล่าปีแพ้วจะร้องไห้ ได้ยินว่าโจโฉแพ้ว จะร้องดีใจ” 至说三国事，闻刘玄德败，颦蹙有出涕者；闻曹操败，即喜唱快。¹ แสดงให้เห็นถึงทัศนคติที่ต่างกันระหว่างทางการกับราษฎร อย่างไรก็ตาม ปลายราชวงศ์ซ่งเหนือ พระเจ้าซ่งฮุยจงได้ทรงชวยยศจ๋องหน่งให้ทวงกูเป็นถึงอ๋อง แสดงให้เห็นว่าสถานการณ์ของก๊กเล่าปีได้รับการยกย่องให้สูงขึ้นอย่างชัดเจน

ต่อมาชนเผ่าหนี่วเจิน (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นแมนจู) ซึ่งอยู่ทางเหนือนอกที่หลงใต้ ราชวงศ์ซ่งต้องย้ายเมืองหลวงจากไคเฟิง ไปที่นครหลินอันหรือหังโจวในปัจจุบัน เข้าสู่ยุคราชวงศ์ซ่งใต้ กระแสยกย่องเล่าปีต่อต้านโจโฉเป็นไปในทิศทางเดียวกันทั้งระดับทางการและระดับชาวบ้าน จูซี 朱熹 นักปราชญ์คนสำคัญในราชวงศ์ซ่งใต้ได้เรียบเรียงประวัติศาสตร์นิพนธ์ “จื่อจื่อทงเจี้ยนกั๋ว” 《资治通鉴纲目》 ขึ้น โดยยึดศักราชตามแบบก๊กเล่าปี จูซีประเมินโจโฉว่า “ชิงราชสมบัติ” ในขณะเดียวกัน ราชวงศ์จินของชนเผ่าหนี่วเจินซึ่งยึดทางเหนือได้ก็ชูแนวคิด “เว่ย (วุย) เจ้าสู่ (จ๊ก) โจร” พร้อมทั้งทำพิธีเซ่นไหว้หลุมศพของโจโฉทุกปี

ภาพลักษณ์ของโจโฉมีความสัมพันธ์กับเงื่อนไชทางประวัติศาสตร์ในแต่ละยุค การที่นักประวัติศาสตร์จะถือว่าก๊กใดเป็นก๊กหลัก มีความชอบธรรมในการปกครอง เกี่ยวข้องกับประโยชน์ของราชวงศ์ที่ตนรับราชการอยู่ในประเด็นนี้ จังเสี่ยวเฉิง 章学诚 นักวิชาการสมัยราชวงศ์ซ่งได้กล่าวไว้อย่างตรงไปตรงมาว่า “เดินไช่เกิดในสมัยจิ้นตะวันตก ชื่อหม่ากวงเกิด

¹苏轼(Su Shi)著、刘文忠(Liu Wenzhong)评注《东坡志林》(บันทึกปกิณกะตงพั่วจื่อหลิน)，北京：中华书局，2007年，第17页。

ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 พุทธศักราช 2560

ในสมัยช่งเหนือ หากปฏิเสธการขึ้นครองแผ่นดินของก๊กเว่ย (วุยก๊ก) จะให้ประมุขอยู่ที่ใด? ส่วนสี่เจ้าฉือก็บังเกิดขึ้นเมื่อย้ายเมืองหลวงข้ามน้ำมาทางใต้ ย่อมต้องเกรงว่าผู้ครองจหยวน (中原 แปลว่าที่ราบภาคกลางอันเป็นศูนย์กลางอารยธรรมจีน) จะถือว่าตนมีความชอบธรรมกว่า” 陈氏生于西晋，司马生于北宋，苟黜曹魏之禅让，将置君父于何地？而习与朱子，则固江东南渡之人也，惟恐中原之争天统也。¹

ราชวงศ์ช่งเป็นยุครุ่งเรืองของศิลปะการเล่านิทาน บันทึกคดีจีนพัฒนาอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องยาวนานมาถึงอุปการในสมัยราชวงศ์หยวนและนิยายในสมัยราชวงศ์หมิงและซิงปลายราชวงศ์ช่งใต้ คนเผ่ามองโกลทางเหนือเข้มแข็งและมีแสนยานุภาพเกรียงไกร ล้มล้างราชวงศ์จินลงได้และกรีธาทัพมาล้มราชวงศ์ช่งใต้ ตั้งราชวงศ์หยวน ราษฎรคิดถึงแผ่นดินเก่าต้องการฟื้นฟูแผ่นดินของชาวฮั่น จากบทอุปการสามก๊กสมัยราชวงศ์หยวนที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน โจโฉมีสถานภาพเป็นตัวละครฝ่ายร้ายตรงกันข้ามกับเล่าปี่ซึ่งเป็นฝ่ายดี ทศนะ “ยกย่องเล่าปี่ต่อต้านโจโฉ” นี้ได้รับการตอกย้ำหนักแน่นจากนิยายอิงพงศาวดารสามก๊กของหลัวกั๋วอันจง นักประพันธ์บทอุปการและนิยายซึ่งมีชีวิตอยู่ในช่วงปลายราชวงศ์หยวนต้นราชวงศ์หมิง หลัวกั๋วอันจงสร้างให้โจโฉมีความซับซ้อนในบุคลิกมากขึ้นและเป็นตัวละครที่มีเสน่ห์ดึงดูดใจผู้อ่าน ความสำเร็จของนิยายอิงพงศาวดารสามก๊ก ทำให้โจโฉเป็นที่รู้จักในฐานะตัวละครฝ่ายร้ายมาตลอดจนถึงยุคปัจจุบัน

¹章学诚(Zhang Xuecheng)著、叶瑛(Ye Ying)校注《文史通义校注》(พงศาวดารเหวินซือทงอี้พร้อมคำอธิบาย)。北京：中华书局，1985年，第278页。

โจโฉในนิยายเรื่องสามก๊ก

“ชั้นกั้วจ้อทงสุเหยี่ยนอ้อ” 《三国志通俗演义》 หรือนิยายอิงพงศาวดารสามก๊กของหลั้วกั้วอันจง เป็นนิยายขนาดยาวแบบแบ่งบทตอนเรื่องแรกของจีน ประสบความสำเร็จอย่างยิ่งในการสร้างโจโฉให้เป็น “ยอดคนโกง” โดยในการประพันธ์นิยายอิงพงศาวดารสามก๊กนั้น หลั้วกั้วอันจงใช้ข้อมูลจาก “นิทานสามก๊ก” ที่มีอยู่เดิมส่วนหนึ่ง เรื่องราวและทัศนคติบางประการที่ปรากฏในฉบับนิยาย เป็นทัศนคติของชาวบ้านจีนที่ตกทอดกันมากในนิทานสามก๊ก ไม่ใช่ทัศนคติของหลั้วกั้วอันจงทั้งหมด ทัศนคติที่มีต่อโจโฉก็เป็นตัวอย่างหนึ่งในนั้น

นิยายอิงพงศาวดารสามก๊กเปิดตัวโจโฉในภาพลักษณ์ของ “คนโกง” กล่าวถึงเมื่อโจโฉยังเด็กแก๊งป่วยเพื่อหลอกอา ทำให้ผู้อ่านนึกถึงภาพลักษณ์ของโจโฉในฐานะคนเจ้าเล่ห์และพลิกแพลงสถานการณ์ได้ แม้จะมีคนที่ไม่ชอบ ก็ไม่ใช่วิธีหลบหนีอย่างเด็กทั่วไป แต่หาวิธีรับมืออย่างเจ็บแสบ เหตุการณ์นี้ทำให้เห็นภาพว่าโจโฉจะพัฒนาไปอย่างไร โจโฉในวัยหนุ่มมีพฤติกรรมสอดคล้องกับหลักคุณธรรม เจ้าปัญญา กล้าหาญและมีความทะเยอทะยานในด้าน การปกครอง ไม่เกรงกลัวผู้มีอำนาจ ขจัดคนพาลอภิบาลคนดี หลังลอบสังหารโจโฉไม่สำเร็จก็ใช้วิธีหลอกหลวงหนีเอาตัวรอดได้ ในสงครามปราบตั้งโต๊ะ โจโฉรู้จักใช้คนอย่างกวนอู ทำให้มีเปรียบในการศึก แสดงให้เห็นถึงความสามารถตลอดจนแง่บวกของโจโฉ แต่พร้อมกันนั้นก็เขียนเรื่องโจโฉฆ่าคนทั้งบ้านลิแปะเฉียเพราะความระแวง และต่อมาก็ฆ่าลิแปะเฉียเพื่อตัดรากถอนโคน จากนั้นกล่าวคำพูดอมตะที่ว่า “ยอมให้ข้าทรยศคนทั้งแผ่นดิน อย่าให้คนทั้งแผ่นดินทรยศข้า” 宁叫我负天下人，休叫天下人负我¹ ก็แสดงออกถึงความเห็นแก่ตัวตลอดจนถือตนเป็นศูนย์กลางของโจโฉอย่างชัดเจน เหตุการณ์อื่นๆ ที่เขียนถึงโจโฉก็มีความโดดเด่นทั้งในด้านความ

¹เหตุการณ์ที่หลั้วกั้วอันจงได้เค้ามารจากบันทึกของซุนเซ่ง 孙小童 นักประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์จิ้นตะวันออก แต่เหตุการณ์เดิมนี้ไม่เหมือนในนิยายอิงพงศาวดารสามก๊ก กล่าวคือ เหตุการณ์เดิมนั้น หลังลงมือโจโฉกล่าวด้วยความรู้สึกเศร้าโศกกว่า ให้ข้าทรยศคนอย่าให้คนทรยศข้า 宁我负人，勿人负我。

เจ้าเล่ห์ประกอบกับความโหดร้าย เมื่อโจโฉจับตัวพระเจ้าเหี้ยนเต้ไว้เป็นตัวประกัน ภาพความเป็นผู้กล้าของโจโฉก็ลดลง ในขณะที่ภาพความเป็นคนโกงโตดเด่นขึ้น

ผู้แต่งนิยายอิงพงศาวดารสามก๊กยึดทัศนะ “ยกย่องเล่าปี่ประณามโจโฉ” ตามที่แพร่หลายในหมู่ชาวบ้านจีนมานานเป็นฐานในการสร้างตัวละคร มิได้เป็นเพราะตัวหลักว่่านเองเป็นผู้จูงใจบิดเบือนประวัติศาสตร์ หากแต่เป็นผลจากทัศนะแห่งความชอบธรรมในประวัติศาสตร์ ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น และเป็นการสะท้อนทัศนะของชาวบ้านต่อโจโฉที่ปรากฏในนิทานสามก๊กซึ่งเล่าสืบต่อกันมาช้านานก่อนที่หลักว่่านจงจะรวบรวมและแต่งเติมเป็นนิยายขนาดยาว โจโฉในฐานะตัวละคร ก็เป็นตัวแทนของประมุขที่โหดร้าย ตรงกันข้ามกับเล่าปี่ซึ่งเป็นตัวแทนของประมุขที่เมตตากรุณา เป็นความมุ่งหวังของผู้อ่านที่ต้องการจะเห็นผู้ปกครองที่ดี เนื่องจากตัวละครในนิยายอิงพงศาวดารมีจำนวนมาก และส่วนใหญ่ได้เข้ามาจากบุคคลจริงในประวัติศาสตร์ บุคคลจริงในประวัติศาสตร์ย่อมมีลักษณะนิสัยซับซ้อน เมื่อบุคคลเหล่านี้กลายเป็นตัวละครในนิยายอิงพงศาวดาร จึงเป็นการยากที่จะถ่ายทอดลักษณะสมจริงของตัวละครทุกตัวให้กับตัวละครไว้ได้ทั้งหมด นักประพันธ์นิยายอิงพงศาวดารที่ดีชำนาญในการจับลักษณะเด่นเพียงบางประการ ถ่ายทอดนิสัยของตัวละครแต่ละตัวผ่านรายละเอียดปลีกย่อย ใช้ตัวละครอื่นที่มีลักษณะตรงข้ามหรือคล้ายคลึงมาเทียบเคียงให้เห็นลักษณะเด่นของตัวละครสำคัญ ทำให้ผู้อ่านจดจำได้ด้วยความประทับใจ

โจโฉในทัศนะเหมาเจ๋อตง

ความพยายามในการ “พลิกคดีให้โจโฉ” ในแวดวงวิชาการ เป็นผลโดยตรงมาจากทัศนะในแง่บวกของเหมาเจ๋อตง 毛泽东 ต่อโจโฉ ซึ่งปรากฏชัดแจ้งและมีหลักฐานรองรับจำนวนมาก

ในช่วงทศวรรษที่ 50 เหมาเจ๋อตงได้อ่านบทความ “ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะบุคคลสมัยราชวงศ์เว่ยราชวงศ์จิ้นกับงานเขียนและความสัมพันธ์ระหว่างยากับสุรา” 《魏晋风度及文章与药及酒之关系》 ของหลู่ซวี่ 鲁迅 บิดาแห่งวรรณกรรมสมัยใหม่ของจีน ซึ่งเขียนไว้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1927 เหมาเจ๋อตงขีดเส้นใต้ด้วยดินสอสีแดงตรงข้อความที่หลู่ซวี่กล่าวว่า “อันที่จริง โจโฉเป็นคนมีความสามารถมาก อย่างน้อยก็เป็นวีรบุรุษ ถึงจะไม่ใช้พวกโจโฉ แต่อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าก็มักรู้สึกเลื่อมใสเขา” 其实，曹操是很有本事的人。至少是一个英雄。虽不是曹操一党，但无论如何，总是非常佩服他。¹ แสดงว่าเหมาเจ๋อตงเห็นพ้องกับทัศนะของหลู่ซวี่

เหมาเจ๋อตงแสดงทัศนะชื่นชมโจโฉอย่างชัดเจนหลายต่อหลายครั้ง ในเชิงกวี บทกวีของเหมาเจ๋อตงส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลจากบทกวีของโจโฉ ในด้านการปกครอง วันที่ 1 พฤศจิกายน ค.ศ.1952 เหมาเจ๋อตงกล่าวขณะไปชมซากเมืองโบราณราชวงศ์ซางหรือราชวงศ์ฉินที่เมืองอันหยาง มณฑลเหอหนาน โดยกล่าวว่า แม่น้ำจางเหอเป็นที่ซึ่งโจโฉฝึกทหารเรือนอกจากนั้นก็แสดงทัศนะในแง่บวกต่อคุณูปการของโจโฉในการรวมแผ่นดินภาคเหนือให้เป็นเอกภาพ เป็นรากฐานให้ราชวงศ์จิ้นเมื่อสิ้นยุคสามก๊ก ในปี ค.ศ. 1954 เหมาเจ๋อตงมาที่เป่ย์ไต้เหอ หลังว่ายน้ำเสร็จก็ขับบทกวี “กวนซางไห่” (ทัศนามหรรณพ) 《观沧海》 ของโจโฉ และกล่าวกับสัว่เทาแพทย์ประจำตัวว่า “โจโฉเป็นนักการปกครอง นักการทหารชั้นเลิศ และยังเป็นกวีชั้นยอดอีก” 曹操是了不起的政治家、军事家，也是个了不起的诗人。² นอกจากนี้ยังได้สรรเสริญความดีของโจโฉในการรวมภาคเหนือเป็นเอกภาพ ปฏิรูปการปกครองเลวร้ายหลายอย่างของราชวงศ์ฮั่นตะวันออก พัฒนาการผลิต ใช้กฎหมายในการ

¹张贻玖 (Zhang Yijiu)。2005。《毛泽东读史》(เหมาเจ๋อตงอ่านประวัติศาสตร์นิพนธ์)。北京：当代文学出版社。第 62 页。

²同上。第 63 页。

ปกครอง ส่งเสริมการประหยัด ทำให้สภาพสังคมที่เสียหายในปลายราชวงศ์ฮั่นตะวันออก ได้รับการฟื้นฟูและพัฒนา

เหมาเจ๋อตงต่อต้านการตำหนิโจโฉ ไม่พอใจต่อทัศนคติที่สืบทอดกันมาว่าโจโฉเป็นผู้ร้าย ในประวัติศาสตร์ วันที่ 10 เมษายน ค.ศ.1957 เหมาเจ๋อตงยังกล่าวกับผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์ เหมินหมินรื่อเป่า 《人民日报》 ในเชิงปกป้องโจโฉ กล่าวว่า “นิยายบอกว่าโจโฉเป็นยอดคนโกง อย่าได้เชื่อนิยายอิงพงศาวดารพวกนั้น อันที่จริง โจโฉไม่เลว เวลานั้นโจโฉเป็นตัวแทนของความก้าวหน้า ราชวงศ์ฮั่นตกต่ำแล้ว” 小说上说曹操是奸雄，不要相信那些演义，其实，曹操不坏。当时曹操是代表正义一方的，汉是没落的。¹

เดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1958 เหมาเจ๋อตงกล่าวใน “การประชุมเมืองเจิ้งโจวครั้งที่ 1” ว่า “การมองพระเจ้าโจ้วหวาง (ตัวอ่องในเรื่องห้องลิน) จินซีฮงเต้และโจโฉเป็นคนชั่วเป็น เรื่องที่ผิดพลาดโดยสิ้นเชิง” 把纣王、秦始皇、曹操看作坏人是完全错误的。² วันที่ 20 พฤศจิกายน ปีเดียวกัน เหมาเจ๋อตงเชิญหลี่จิ้งเสวียนและหวางเหมินจ๋างมาสนทนากับเขาที่ อุ๋ฮั่น ทุกคนคิดว่าเหมาเจ๋อตงจะพูดคุยเรื่องการประชุมที่จะมีในวันรุ่งขึ้น แต่เหมาเจ๋อตงกลับ พูดถึงเรื่องจดหมายเหตุสามก๊กของเฉินโซ่ว โดยกล่าวว่าจดหมายเหตุสามก๊กเขียนถึงโจโฉในฐานะที่เป็นผู้โดดเด่นแห่งยุคสมัย แต่อิทธิพลจากนิยายอิงพงศาวดารสามก๊กและจิ้งที่เล่นตาม นิยายทำให้ภาพลักษณ์ของโจโฉกลายเป็น “กังฉินหน้าขาว” บนเวที เหมาเจ๋อตงกล่าวอย่าง ไม่พอใจว่า “ตอนนี้พวกเราต้องพลิกคติให้โจโฉ พรรคของเราเป็นพรรคที่พูดถึงหลักความเป็นจริง อะไรก็ตามที่เป็นคติผิดพลาด คคือยุดิธรรม ลิบปี ยี่ลิบปีก็ต้องพลิก หนึ่งพันปี สองพันปีก็

¹张贻玖 (Zhang Yijiu). 2005. 《毛泽东读史》(เหมาเจ๋อตงอ่านประวัติศาสตร์นิพนธ์)。北京：当代文学出版社。第 61 页

²中共中央文献研究室 (Zhonggong Zhongyang Wenxian Yanjiushi) 编。1999. 《毛泽东文集》第 7 卷(ประชุมนิพนธ์เหมาเจ๋อตงเล่มที่ 7)。北京：人民出版社。第 439 页。

ต้องพลิก” 现在我们要给曹操翻案，我们党是讲真理的党，凡是错案、冤案，十年、二十年要翻，一千年、二千年也要翻。และ “ที่ว่าโจโฉเป็นกั๊กฉิน เป็นคดีอยู่ติธรรมที่เกิดจากความคิดแบบศักดินา คดีอยู่ติธรรมนี้ต้องพลิก” 说曹操是奸臣，那是封建正统观念制造的冤案，这个冤案要翻。¹

ความชื่นชมที่เหมาเจ๋อตงมีต่อโจโฉทำให้เกิดกระแสตอบรับอย่างกว้างขวางในวงวิชาการ ทำให้ต่อมา มีนักวิชาการผู้มีชื่อเสียงหลายท่าน อาทิ กั๋วหม่วร่ว 郭沫若 เจียนป๋อจ้าน 翦伯赞 เขียนบทความพลิกคดีให้โจโฉ เกิดเป็นกระแสใหญ่ในวงวิชาการจีนในยุคนั้น ภาพลักษณ์ของโจโฉได้รับการพลิกใหม่หลายต่อหลายครั้งสืบเนื่องมาถึงสมัยปัจจุบัน

เพราะเหตุใดเหมาเจ๋อตงจึงชื่นชมโจโฉ?

สาเหตุที่เหมาเจ๋อตงชื่นชมโจโฉ อาจวิเคราะห์ได้จากหลายแง่มุม หากมองด้วยทัศนะของนักวิชาการ เหมาเจ๋อตงสนใจประวัติศาสตร์ ย่อมเห็นถึงคุณูปการในการปกครองของโจโฉ และมองว่าโจโฉไม่ได้เลวร้ายอย่างในนิยายและจิว หากมองโดยนำตัวผู้วิจารณ์กับผู้ถูกวิจารณ์มาเปรียบเทียบกัน อาจมองได้ว่า เหมาเจ๋อตงมีจุดร่วมกันกับโจโฉหลายประการ ทั้งในเรื่องของบุคลิกภาพและอัจฉริยภาพ กล่าวคือเหมาเจ๋อตงและโจโฉต่างก็เป็นกวีผู้มีอัจฉริยภาพและเป็นนักปกครองผู้เยี่ยมหาญ ย่อมเข้าถึงแนวคิดของโจโฉและโน้มเอียงไปในทางว่าโจโฉไม่ได้รับความเป็นธรรม จึงเห็นควรให้พลิกคดี หากมองในเชิงการเมือง เป็นไปได้ว่าเหมาเจ๋อตงต้องการใช้เรื่องโบราณมาชี้นำปัจจุบัน เหมาเจ๋อตงมองเห็นข้อดีของโจโฉในการรวมอำนาจ การปฏิรูป และการต่อต้านกระแสหลัก ขณะนั้นจีนอยู่ในยุคที่บ้านเมืองเพิ่งเข้าสู่ยุคสังคมนิยม จำเป็นต้องมีวิธีการจัดการระบบสังคม ในยุคสมัยของโจโฉ โจโฉเป็นผู้ที่มีการปฏิวัติในเรื่องของความคิดความอ่าน นอกจากเป็นผู้นำในการล้มราชวงศ์เก่าแล้ว โจโฉยังมีวิธีการคัดสรรคน และวิธีการบริหารจัดการตามแบบฉบับของตนเอง ข้อดีของโจโฉในการปฏิรูป และการ

¹陶鲁笏(Tao Lujia)。1993。《一个省委书记回忆毛泽东》(เลขาธิการกรรมการพรรคระดับมณฑลคนหนึ่ง ย้อนรำลึกถึงเหมาเจ๋อตง)。太原：山西人民出版社。第 144-145 页。

ต่อต้านความเป็นกระแสหลักของสังคมอาจจะเป็นประเด็นสำคัญสูงสุดที่เหมาเจอตงให้ความสำคัญกับใจใญ่อย่างมาก และเป็นสารที่เหมาเจอตงต้องการถ่ายทอดออกมา

บทสรุป: การพลิกคตินี้ให้ใจใญ่มีความจำเป็นหรือไม่?

จากภาพลักษณ์ของใจใญ่ที่ขัดแย้งกันระหว่างภาพลักษณ์ในประวัติศาสตร์และภาพลักษณ์ในนิยายอิงพงศาวดาร กล่าวคือ ในนิยายอิงพงศาวดารว่าไว้ว่าอย่างหนึ่ง ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ว่าไว้อีกอย่างหนึ่ง แล้วผู้อ่านควรเชื่อฝ่ายใด อีกทั้งจำเป็นต้องพลิกคตินี้ให้ใจใญ่อย่างที่เหมาะสมว่าไว้หรือไม่

ในประเด็นนี้ต้องพิจารณาในเรื่องของทางด้านทฤษฎีศิลปะก่อนว่า นิยายอิงพงศาวดารเป็นงานศิลปะ มีหน้าที่ในการนำเสนออุดมคติหรือแนวคิดของผู้ประพันธ์ เพราะฉะนั้นตัวละครในนิยายจึงไม่จำเป็นต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับบุคคลต้นแบบในประวัติศาสตร์ แม้ว่าจะใช้ชื่อเดียวกันและใช้ฉากหลังเป็นปมหลักของเรื่องก็ตาม กล่าวได้ว่าเป็น คนจริงเรื่องเท็จ 真人假事 เพราะฉะนั้นถ้าพูดถึงในแง่ของทฤษฎีทางศิลปะแล้ว ก็อาจไม่มีความจำเป็นที่จะต้องพลิกคตินี้ให้ใจใญ่ เนื่องจากตัวละครในนิยายไม่จำเป็นต้องเป็นบุคคลเดียวกันกับในประวัติศาสตร์

ถ้าเช่นนั้นแล้วกว่านจงจงใจบิดเบือนข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์เพื่ออุดมการณ์ในการเขียนหรือไม่

จากที่กล่าวไปนั้นเหมือนกับว่านิยายอิงประวัติศาสตร์ไม่จำเป็นต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับประวัติศาสตร์ ถ้าเช่นนั้นไยจะต้องใช้ประวัติศาสตร์มาเป็นหลักการ แต่งใหม่เองไม่ได้หรือ แล้วกว่านจงจงใจเขียนบิดเบือนข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์เพื่ออุดมการณ์ในการเขียนหรือไม่ หรือว่ากว่านจงเพียงต้องการยกให้เล่าปี่เป็นตัวแทนของฝ่ายดี

ฝ่ายธรรมะ จึงต้องสร้างตัวละครให้โจโฉเป็นฝ่ายชั่ว โจโฉที่เป็นคนดีในประวัติศาสตร์จึงถูกบิดเบือนไป เพื่อรับใช้อุดมการณ์ของหลั้วกั้วจางแค่นั้นหรือ? ประเด็นนี้ต้องอภิปรายถึงภาพลักษณ์ของโจโฉในประวัติศาสตร์ เพราะเป็นที่มาของภาพลักษณ์ของโจโฉในนิยายอิงพงศาวดาร เพราะประเด็นที่สำคัญคือ คุณลักษณะส่วนตัวของโจโฉ รวมถึงนโยบายการบริหารหรือผลกระทบทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่โจโฉสร้างไว้กับแผ่นดินก็เป็นที่มาของภาพลักษณ์ในนิยาย ไม่อาจถือว่าหลั้วกั้วจางบิดเบือนข้อเท็จจริง เพราะคุณลักษณะส่วนตัวบางประการของโจโฉไม่ใช่คุณลักษณะที่พึงมีตามแบบในอุดมคติของวัฒนธรรมจีน

อย่างที่กล่าวไว้ในตอนต้นว่า โจโฉในประวัติศาสตร์ก็เป็นคนเจ้าเล่ห์ โจโฉรู้จักการใช้อุบาย แต่เป็นคนซึ่งระแวง ซึ่งในจดหมายเหตุสามก๊กเองก็มีบันทึกไว้หลายแห่งว่าโจโฉเป็นคนโหดร้าย หลายครั้งที่โจโฉทำการฆ่าล้างเมืองเมื่อยึดเมืองใดเมืองหนึ่งได้ เมื่อโจโฉยกทัพไปที่ใด กองทัพของโจโฉจะฆ่าผู้คนจำนวนมาก นอกจากนี้ หากมีทหารหนี โจโฉจะเพิ่มโทษ กล่าวคือ ปกதியามที่ทหารหนี ตามกฎหมายโบราณจะต้องเอาผิดกับภรรยาและลูกอยู่แล้ว แต่โจโฉมิได้กระทำเพียงเท่านั้น เขายังเอาผิดกับบิดามารดา ญาติพี่น้องด้วย เรียกได้ว่าทั้งตระกูลต้องรับโทษตาม การเอาผิดสมัยโบราณอาจจะแค่ส่งตัวไปแดนอื่นหรือว่ากักตัวไว้เป็นทาส แต่สำหรับโจโฉนั้น มิใช่เพียงเท่านั้น โจโฉจะทำการฆ่าทั้งโคตร ทหารจึงไม่กล้าหนี เป็นเหตุผลที่ทำให้โจโฉสามารถปกครองทหารได้ดี แต่ก็แสดงถึงความโหดร้ายของโจโฉ กรณีที่ปรึกษาคนสนิทของโจโฉ ยามที่เสนอความคิดเห็นซึ่งขัดแย้งกับโจโฉ สุดท้ายโจโฉจะฆ่าที่ปรึกษาทิ้งเสีย นอกจากนี้โจโฉยังมีนิสัยไม่สำรวม โดยเฉพาะในเรื่องผู้หญิง จากบันทึกประวัติศาสตร์จะพบว่าบ่อยครั้งโจโฉชอบอยู่กับหญิงสาวซึ่งเชี่ยวชาญการร้องรำ โจโฉยังมีสนิมที่ ชอบรับภรรยาของผู้อื่นมาเป็นภรรยาของตน ซึ่งเรื่องประเภทนี้เกิดขึ้นหลายครั้ง เมื่อเผยขงจื้อทำอธิบายจดหมายเหตุสามก๊ก ใน “พระราชประวัติหมิงตี้” ในบรรพเว่ย 《三国志·魏书·明帝纪》 อ้างถึง พงศาวดารเว่ยชื่อซุนชิว 《魏氏春秋》 ว่าในพระราชประวัติพระเจ้าเหี้ยนเต้ ได้เล่าถึงประวัติของฉินหลาง 秦朗 บุตรบุญธรรมของโจโฉ เล่าเรื่องที่โจโฉแย่งปีที่ 10 ฉบับที่ 1 พุทธศักราช 2560

ผู้หญิงกับกวนอู กล่าวคือ ฉินหล่างเป็นบุตรของฉินอู่ 秦宜祿 ลูกน้องของลิโป้ มารดาฉินหล่างแซ่ตู้ เป็นหญิงรูปงาม กวนอูพึงใจนางตั้งจึงบอกโจโฉว่าปรารถนายากได้นาง โจโฉฟังครั้งแรกก็ตกใจและรับปากจะยกให้เมื่อรบชนะ แต่กวนอูก็ยังไปบอกย่าอีกเป็นหลายครั้ง ทำให้โจโฉจึงเริ่มรู้สึกสงสัย ภายหลังเมื่อโจโฉได้เห็นนางผู้นี้ก็พึงใจรับไว้ในครอบครองพร้อมรับฉินหล่างเป็นบุตรบุญธรรม และโปรดปรานฉินหล่างเป็นอย่างมาก¹ นอกจากนั้นโจโฉก็ยังมีการรับหญิงนางรำเป็นภรรยาบ่อย นางเขียนมารดาของโจโฉก็เป็นตัวอย่างหนึ่งซึ่งในจดหมายเหตุสามก๊กบันทึกไว้ว่า “อู๋เซวียนเขียนของเธอ เป็นชาวไคหยิงเมืองหลวงหยา เป็นพระราชมารดาพระเจ้าเหวินตี้ (โจผี) เดิมเป็นคิติกา อายุได้ยี่สิบ องค์ใหญ่ (ปฐมจักรพรรดิ หมายถึงโจโฉ) รับเป็นภรรยาน้อยเมื่อครั้งอยู่อำเภอดีเยว” 武宣卞皇后，瑯琊开阳人，文帝母也。本倡家，年二十，太祖于谯纳后为妾。² พฤติกรรมเช่นนี้ไม่ได้ถือเป็นความผิดร้ายแรง แต่ถือว่าไม่สำรวม ไม่สอดคล้องกับพฤติกรรมของวิญญูชนตามวัฒนธรรมจีน เรื่องชาติกำเนิดของโจโฉก็เป็นเรื่องหนึ่งที่ทำให้โจโฉไม่ได้รับการยอมรับ กล่าวคือบิดาของโจโฉเป็นบุตรบุญธรรมของขันที ขันทีเป็นกลุ่มที่เรื่องอำนาจมากในสมัยปลายราชวงศ์ฮั่นตะวันออก แต่ก็เป็นที่รังเกียจของบุคคลทั้งหลาย เพราะขันทีในยุคนั้นมักจะเป็นตัวการที่ทำให้บ้านเมืองพอนพะ ฉะนั้นแม่โจโฉจะอยู่ในชนชั้นผู้มีอำนาจมาตั้งแต่เกิด แต่ก็ไม่ได้อำนาจมาจกชนชั้นปัญญาชนที่ชาวจีนยกย่อง สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่กำหนดชัดเจนว่าโจโฉไม่อาจจะได้รับการยอมรับในทัศนะของชนชั้นปัญญาชนจีนซึ่งดำเนินชีวิตตามแบบกรอบจริยาของวัฒนธรรมขงจื้อ

¹ 陈寿(Chen Shou)。1999。《三国志》(จดหมายเหตุสามก๊ก)。北京：中华书局。第 75-76 页。

² 同上。第 117 页。

นอกจากเรื่องส่วนตัว โจโฉยังมีแนวทางการบริหารที่ไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมจีนซึ่งให้ความสำคัญกับคุณธรรม โจโฉใช้แนวทางการบริหารโดยยึดหลักใช้คนตามความสามารถ 为才事举 โดยไม่คำนึงถึงข้อบกพร่องทางคุณธรรม โจโฉมีคำสั่งว่า บัดนี้มีคนที่มีคุณธรรม (หมายถึงคนมีความสามารถ) ตกอยู่ในหมู่ราษฎร แต่บางครั้งหาไม่มีโอกาสที่จะได้ออกมาใช้งาน หรือทำให้เกิดประโยชน์ได้ ฉะนั้นตอนนี้ต้องการหาผู้มีความสามารถแต่ไม่มีโอกาสได้ใช้สอยเข้ามา เนื่องจากคนในสมัยราชวงศ์ฮั่นยกย่องเรื่องคุณธรรมเป็นหลัก จะยกย่องบัณฑิต ก็ต้องเป็นบัณฑิตที่กตัญญู ฉะนั้นแม้ว่าในยุคโบราณจะมีบัณฑิตกตัญญูที่ไม่กตัญญูสามารถแฝงมาเป็นบัณฑิตกตัญญูได้ก็จริง แต่โจโฉถึงกับระบุว่า คนที่มีชื่อเสียงในแหม่มลอบหรือว่าเป็นคนที่ไร้เมตตาธรรมไร้กตัญญูแต่มีความสามารถในการปกครองประเทศและการใช้ทหาร ให้เสนอชื่อเข้ามาทั้งหมดอย่าได้ตกหล่น แสดงว่าโจโฉใช้คนเป็น มองข้ามเรื่องข้อบกพร่องเล็กน้อย แต่ถ้าพิจารณาดูก็อาจจะมิใช่เรื่องเล็กน้อยสำหรับกรอบจริยาของวัฒนธรรมจีน เพราะมีการพูดถึงเรื่องของเมตตาธรรมและความกตัญญู การกล่าวว่าคุณไร้เมตตาธรรม คนไม่กตัญญูก็สามารถใช้ได้ขอให้ความสามารถจริง อาจไม่เป็นเรื่องใหญ่หากไม่บกพร่องในหน้าที่ที่รับผิดชอบสำหรับยุคปัจจุบัน แต่ทัศนะนั้นนี้ออกนอกกรอบวัฒนธรรมขงจื้อ จึงไม่ได้รับการยอมรับจากชาวจีน และหากมองในเรื่องบทบาทแล้ว ทัศนะนั้นนี้มีบทบาทในด้านลบทั้งในประวัติศาสตร์และในวัฒนธรรมจีน ไม่ว่าจะโจโฉจะจงใจหรือไม่จงใจก็ตาม เพราะการที่โจโฉใช้คนโดยไม่คิดถึงเรื่องคุณธรรม ได้ทำให้เกิดความเสียหายต่อมนุษย์ในเรื่องของการดูคนที่ความสามารถ แต่ไม่สนใจคุณธรรมของบุคคลผู้นั้น จุดนี้ได้ส่งผลกระทบทางวัฒนธรรมในเชิงลบ

อีกประเด็นหนึ่ง ก็คือเรื่องของการชิงราชสมบัติของโจผี ผู้เป็นทายาทของโจโฉ ซึ่งถือได้ว่าโจโฉเป็นผู้ที่เปิดโอกาสให้เกิดวจระอุบาว์เรื่องการแย่งชิงราชสมบัติขึ้นในประวัติศาสตร์จีน ในอดีตเคยมีการแย่งชิงราชสมบัติเกิดขึ้นบ้าง อย่างเช่นในสมัยหวังหมั่ง 王莽 ได้ช่วงชิงบัลลังก์ราชวงศ์ฮั่น 汉 แล้วสถาปนาราชวงศ์ซิน 新 ขึ้น แต่หลังจากนั้นเพียงระยะเวลาสั้น ๆ ก็ถูกแย่งบัลลังก์คืน โดยต่อมาเชื้อพระวงศ์แห่งราชวงศ์ฮั่น หลิวซิว 刘秀 ตั้งราชวงศ์ฮั่นปีที่ 10 ฉบับที่ 1 พุทธศักราช 2560

ตะวันออกขึ้น กรณีของโจโฉ โจโฉไม่ได้สถาปนาตนเองเป็นฮ่องเต้ แต่โจผีบุตรชายของโจโฉทำสำเร็จ เกิดเป็นราชวงศ์ใหม่และราชวงศ์ฮั่นก็ไม่ได้ฟื้นขึ้นมาอีก ฉะนั้นเราจึงจะเห็นช่วงหลังตระกูลซือหม่า (สุมา) 司馬 ก็แย่งอำนาจของตระกูลโจ พอถึงยุคหลังๆ ก็เกิดเหตุการณ์ในลักษณะเดียวกันในยุคราชวงศ์เหนือใต้ซึ่งมีกรณีขุนนางแย่งบัลลังก์จักรพรรดิอยู่เนืองๆ

ฉะนั้นถ้ามองในแง่มุมมองที่กล่าวมานี้ เราสามารถจะบอกได้ว่าโจโฉนั้นเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งของการชิงราชสมบัติ ไม่ว่าจะโจโฉจะจงใจหรือไม่จงใจก็ตาม แต่โจโฉก็เป็นผู้เริ่มต้นเพราะได้เปิดทางไว้ให้ทายาทของตน จึงมาถึงข้อสรุปในเรื่องภาพลักษณ์ของโจโฉในประวัติศาสตร์จีน เราอาจจะมองว่าภาพลักษณ์ผู้ร้ายของโจโฉเป็นภาพลักษณ์ที่ได้รับอิทธิพลมาจากนิทานมุขปาฐะสมัยราชวงศ์ซ่ง ราชวงศ์หยวน และนิยายอิงพงศาวดารสามก๊กก็จริงอยู่ แต่ไม่อาจกล่าวว่าเป็นแก่นิทานและผู้ประพันธ์นิยายบิดเบือนข้อเท็จจริง เพราะเมื่อนำต้นเค้าของโจโฉในประวัติศาสตร์ มาพิจารณาประกอบกับทัศนคติความชอบธรรมในการปกครองและทัศนคติที่ชาวจีนมีความหวังต่อผู้ปกครองว่าต้องเป็นผู้มีเมตตาธรรม รักราษฎร มีคุณธรรมตามกรอบจริยาขงจื้อ ก็จะพบว่าโจโฉมีคุณสมบัติไม่ตรงตามนั้น ฉะนั้นแม้ว่าโจโฉจะเป็นผู้ที่มีคุณูปการในประวัติศาสตร์ แต่ภาพลักษณ์ของโจโฉที่เป็นภาพลักษณ์ผู้ร้ายก็มีที่มาที่ไปสมเหตุสมผลและไม่มีความจำเป็นที่จะต้องพลิกคติให้แกโจโฉหรือก่อสร้างภาพลักษณ์ของโจโฉในวัฒนธรรมจีนแต่อย่างใด

บรรณานุกรม

- พระคลัง(หน), เจ้าพระยา. 2554. **สามก๊ก สำนักวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ราชบัณฑิตยสถานชำระ**. กรุงเทพฯ:บริษัทซีพี ออลล์ จำกัด (มหาชน) และสำนักพิมพ์สุภาพใจ.
- วรรณไว พัดโนทัย. 2544. **สามก๊กฉบับแปลใหม่**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมชาติ.
- 曹宏贤 (Cao Hongxian) 2011 《论曹操反面形象的生成》(วิเคราะห์การเกิดภาพลักษณ์ผู้ร้ายของโจโฉ), 载《宜春学院学报》, 第9期, 第94-96页。
- 陈寿 (Chen Shou) 1999 《三国志》(จดหมายเหตุสามก๊ก), 北京: 中华书局。
- 丁锡根 (Ding Xigen) 1996 《中国历代小说序跋集》(ประชุมคำนำคำตามนิยายแต่ละยุคสมัย), 北京: 人民文学出版社。
- 范晔 (Fan Ye) 撰、李贤 (Li Xian) 等注 2005 《后汉书》(พงศาวดารราชวงศ์อู่ยุคหลัง), 北京: 中华书局。
- 高希中 (Gao Xizhong) 2011 《历史人物评价标准之反思——以1959年“替曹操翻案”讨论为中心》(ย้อนทบทวนมาตรฐานในการวิจารณ์บุคคลในประวัติศาสตร์: ยึดการอภิปราย “พลิกคดีให้โจโฉ” ในปี ค.ศ.1959 เป็นศูนย์กลาง), 载《齐鲁学刊》第1期, 第33-39页。
- 何文 (He Wen) 2007 《从〈三国志〉到〈三国演义〉曹操人物形象流变研究》(การศึกษาการคลี่คลายตัวของภาพลักษณ์โจโฉจาก “จดหมายเหตุสามก๊ก” ถึง “นิยายอิงพงศาวดารสามก๊ก”), 西北大学硕士学位论文。
- 黄建湘 (Huang Jianxiang) 2005 《论〈三国演义〉中曹操品格的特征》(วิเคราะห์ลักษณะพิเศษในนิสัยของโจโฉใน “นิยายอิงพงศาวดารสามก๊ก”)。载《株洲师范高等专科学校学报》, 第3期, 第17-20页。
- 纪德君 (Ji Dejun) 2005 《百年来〈三国演义〉中的曹操形象研究的回顾与思考》(ย้อนพินิจและขบคิดการศึกษาวิจัยภาพลักษณ์โจโฉในนิยายอิงปีที่ 10 ฉบับที่ 1 พุทธศักราช 2560

พงศาวดารสามก๊กในรอบร้อยปี), 载《广州大学学报》第6期, 第5-11页。

李俊方 (Li Junfang)、阎进新 (Yan Jinxin) 2004 《从“挟天子以令诸侯”看曹操的战略得失》(จาก “เขตฮ่องเต้บังคับบัญชาทั่วพระยาหัวเมือง” พินิจความสำเร็จและความล้มเหลวในยุทธศาสตร์ของโจโฉ)。载《长春师范学院学报》, 第1期, 第44-46页。

李凭 (Li Ping) 2011 《曹操形象的变化》(ความเปลี่ยนแปลงของภาพลักษณ์โจโฉ)。载《安徽史学》, 第2期, 第35-41页。

李小红 (Li Xiaohong) 2010 《从〈三国志〉到〈鼎峙春秋〉: 曹操形象嬗变及其原因探析》(จาก “จดหมายเหตุสามก๊ก” ถึง “ตั้งสี่ขุนชีว” : วิเคราะห์การคลี่คลายตัวของภาพลักษณ์โจโฉและสาเหตุ), 载《河南师范大学学报》(哲学社会科学报), 第6期, 第153-156页。

梁建都 (Liang Jiandu)、张晶 (Zhang Jing) 2009 《〈三国志〉与两晋南北朝小说野史曹操形象之比较》(การเปรียบเทียบภาพลักษณ์โจโฉใน “จดหมายเหตุสามก๊ก” และนิทานกับพงศาวดารนอกทำเนียบในสมัยราชวงศ์จิ้นตะวันตก จิ้นตะวันออกและราชวงศ์ใต้), 载《河南师范学院学报》第1期, 第36-39页。

刘义庆 (Liu Yiqing) 著、刘校标 (Liu Xiaobiao) 注、余嘉锡 (Yu Jiayi) 笺疏 1993 《世说新语笺疏》(บันทึกชื่อขัวชินอิ้วพร้อมอธิบาย), 上海: 上海古籍出版社。

罗贯中 (Luo Guanzhong) 1979 《三国演义》(นิยายอิงพงศาวดารสามก๊ก), 北京: 人民文学出版社。

- 罗贯中 (Luo Guanzhong) 1980 《三国志通俗演义》(นิยายอิงพงศาวดารสามก๊ก), 上海: 上海古籍出版社。
- 司强 (Si Qiang)、李克实 (Li Keshi) 2003 《从〈三国演义〉看曹操的“唯才是举”》(จาก“นิยายอิงพงศาวดารสามก๊ก” พินิจ “การใช้คนโดยคำนึงแต่ความสามารถ” ของโจโฉ)。载《山东省青年管理干部学院学报》, 第5期。第140-141页。
- 苏轼 (Su Shi) 著、刘文忠 (Liu Wenzhong) 评注 2007 《东坡志林》(บันทึกปกิณกะตงพั่วจื้อหลิน), 北京: 中华书局。
- 司马光 (Sima Guang) 编著、胡三省 (Hu Sanxing) 译注 2009 《资治通鉴》(พงศาวดารจื้อจื้อตงเจี้ยน), 北京: 中华书局。
- 陶鲁笏 (Tao Lujia) 1993 《一个省委书记回忆毛泽东》(เลขาธิการกรมการพรรคระดับมณฑลคนหนึ่งย้อนรำลึกถึงเหมาเจ๋อตง), 太原: 山西人民出版社。
- 习凿齿 (Xi Zaochi) 著、汤球 (Tang Qiu), 黄奭 (Huang Shi) 辑遗、柯美成 (Ke Meicheng) 会校通释 2015 《汉晋春秋通释》(พงศาวดารฮั่นจิ้นชุนชิวพร้อมรรถาธิบาย), 北京: 人民出版社。
- 邢金亮 (Xing Jinliang)、霞飞 (Xia Fei) 2007 《毛泽东缘何重评曹操》(เหตุใดเหมาเจ๋อตงจึงวิจารณ์โจโฉใหม่), 载《党史博采》第5期。第4-8页。
- 张彩云 (Zhang Caiyun) 2008 《毛泽东与鲁迅的曹操观》(ทัศนะเกี่ยวกับโจโฉของเหมาเจ๋อตงกับหลู่ชวี่น), 载《长沙大学学报》第4期。第66-67页。
- 章学诚 (Zhang Xuecheng) 著、叶瑛 (Ye Ying) 校注 1985 《文史通义》
ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 พุทธศักราช 2560

校注》(พงศาวดารเหวินสี่ทงอ้อพร้อมคำอธิบาย), 北京: 中华书局。

张贻玖 (Zhang Yijiu) 2005 《毛泽东读史》(เหมาเจ๋อตงอ่านประวัติศาสตร์นิพนธ์), 北京: 当代文学出版社。

钟志强 (Zhong Zhiqiang) 2009 《曹操的被误解与再理解——兼谈曹操形象中不可忽视的一面》(การถูกเข้าใจผิดและการได้รับความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับโจโฉ: ร่วมถกอีกด้านที่ละเลยไม่ได้ในภาพลักษณ์ของโจโฉ)。载《湖北第二师范学院学报》第3期, 第13-15页。

中共中央文献研究室 (Zhonggong Zhongyang Wenxian Yanjiushi) 编。

1999。《毛泽东文集》第7卷 (ประชุมนิพนธ์เหมาเจ๋อตงเล่มที่ 7), 北京: 人民出版社。